SMART-KONTRAKTLARNING FUQAROLIK HUQUQIDAGI O‘RNI VA ULARNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MASALALARI

Muhammadiyev Samariddin Iskandar o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti
Magistratura bosqichi, Sport huquqi yo‘nalishi 05-guruh talabasi
Tel: +998 94 999 36 66
e-mail: sammukhammadiev@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.15592389

Annotatsiya. *Ushbu maqola smart-kontraktlarning fuqarolik huquqidagi o‘rnini va ularni huquqiy tartibga solishning dolzarb masalalarini o‘rganadi. Maqolada smart-kontraktlarning mohiyati, afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi, shuningdek, O‘zbekistonning bu sohadagi qonunchiligi, uni takomillashtirish yo‘llari va xorijiy davlatlarning tajribasi ko‘rib chiqiladi. Maqolaning maqsadi smart-kontraktlarni fuqarolik huquqiga integratsiya qilish yo‘llarini aniqlash va ularni huquqiy tartibga solish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.*

Kalit so‘zlar: *smart-kontrakt, fuqarolik huquqi, huquqiy tartibga solish, blokcheyn, raqamli iqtisodiyot, O‘zbekiston qonunchiligi, xorijiy tajriba.*

KIRISH.

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi iqtisodiyotning turli sohalarida, shu jumladan, huquq sohasida ham sezilarli o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Blokcheyn texnologiyasi asosida yaratilgan smart-kontraktlar fuqarolik huquqiy munosabatlarini amalga oshirishning yangi va istiqbolli shakli sifatida maydonga chiqmoqda. Smart-kontraktlar odatiy shartnomalardan farqli ravishda, oldindan belgilangan shartlar bajarilganda avtomatik ravishda ijro etilishi bilan ajralib turadi. Bu esa shartnoma bilan bog‘liq munosabatlarning shaffofligini, tezligini va ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda. Bu borada qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarda blokcheyn texnologiyalari va smart-kontraktlarning qo‘llanilishini kengaytirish vazifalari belgilangan. Shunday ekan, smart-kontraktlarning fuqarolik huquqidagi o‘rnini aniqlash va ularni huquqiy tartibga solish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola O‘zbekiston qonunchiligida smart-kontraktlarning aks etishi, ularni yanada takomillashtirish yo‘llari hamda xorijiy davlatlarning bu sohadagi tajribasini tahlil qilishga qaratilgan.

Smart-kontraktlarning mohiyati va afzalliklari.

Smart-kontrakt – bu blokcheyn texnologiyasi asosida yaratilgan, oldindan belgilangan shartlar bajarilganda avtomatik ravishda ijro etiladigan kompyuter kodidir. Oddiy qilib aytganda, bu o‘z-o‘zini ijro etuvchi raqamli shartnomadir.

Smart kontrakt – aqlli shartnoma g‘oyasi 1994-yilda informatika, kriptografiya va huquq sohasidagi olim **Nik Szabo** tomonidan ishlab chiqilib, amaliyotga tadbiq etish taklif qilingan.[1] Mazkur g‘oya “aqlli shartnoma”ning barcha shartlarini tavsiflash matematik vositalar va dasturlash tillari yordamida amalga oshirilishi kerakligi bilan yakunlandi. Aqlli shartnoma Nik Szabo tomonidan o‘z asarlarida tasvirlangan blokcheyndagi shartnomalarni bajarish jarayonini avtomatlashtirish uchun mo‘ljallangan elektron algoritmning o‘zidir. [2] Biroq, texnologiya

[1] Мамаева, Н. В. Смарт-контракты / Н. В. Мамаев // Наука и образование. – 2018. – № 4 (27). – С. 11–12.
[2] Szabo N. The idea of smart contracts // Nick Szabo’s Papers and Tutorials – 1997. –T.6.

rivojlanishining o‘sha bosqichida bunday shartnomani amaliyotga joriy etish imkonsiz edi. Faqatgina 2008-yilda Satoshi Nakamoto blokcheyn konsepsiyasini taklif qildi va amalda esa bu 2009-yilda joriy etildi.

Bu bo‘yicha olimlarning fikrlariga to‘xtaladigan bo‘lsak, **L.A.Novoselova** texnik nuqtai nazaridan, aqlli shartnomani blokcheyn bitimlar tashabbusi va blokcheyn yozuvlarni tashkil platformasida amalga dasturiy kodi bir parcha deb atash mumkin, deb ta’kidlaydi. **Gideon Greenspan** fikricha “*aqlli shartnoma* bu –blokcheynda saqlanadigan va blokcheyn bitimlaridan kelib chiqqan holda ushbu Blokcheyn axborotlar bazasida ma’lumotlarni o‘qiydigan va yozadigan kodlar to‘plamidir”.[3]

A.N.Yakubov “smart kontrakt” –“aqlli shartnoma” bu –taraflardan kamida bittasi shaxs bo’lmagan, tuzilishi va amalga oshirilishi to’liq avtomatlashtirilgan, muallifining o’z oldiga qo’ygan maqsadlariga erishgan deb hisoblanishi uchun yetarli bo’lgan hatti-harakatlarni sun’iy intellekt yordamida baholaydigan, avvaldan yaratilgan dasturiy ta’minot va algoritmlarga asoslangan, yaratuvchisida shartnomaviy munosabatlar birga mualliflik huquqini paydo qiladigan elektron shartnomadir – deb fikr bildiradi.[4] Shuningdek, Fayzullayev M.S O’zbekistonda ilk marotaba «aqlli shartnoma» atamasiga huquqiy ta’rif berar ekan: ““Smart kontrakt” bu raqamli tranzaksiyalarni avtomatik tartibda amalga oshirish orqali huquq va majburiyatlar bajarilishini nazarda tutuvchi elektron shakldagi shartnoma”,-deya ta’kidlaydi.[5]

Smart-kontraktlar quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

* *Avtomatik ijro:* Shartlar bajarilganda, kontrakt avtomatik ravishda, inson aralashuvisiz amalga oshiriladi.

* *Shaffoflik:* Barcha tranzaksiyalar blokcheynda qayd etiladi va barcha ishtirokchilar uchun ochiq bo‘ladi.

* *O‘zgarmaslik:* Blokcheynga yozilgan ma’lumotlarni o‘zgartirish deyarli imkonsiz, bu esa kontrakt shartlarining buzilmasligini ta’minlaydi.

* *Tezlik va samaradorlik*: Kontraktlarning avtomatik ijrosi tranzaksiyalarning tezligini oshiradi va vositachilar ishtirokini kamaytiradi.

* *Xavfsizlik:* Kriptografik himoya mexanizmlari tranzaksiyalarning xavfsizligini ta’minlaydi.

Smart-kontraktlarning afzalliklari ularni turli sohalarda, jumladan, moliyaviy xizmatlar, ta’minot zanjirlari, ko‘chmas mulk, intellektual mulk va boshqa sohalarda qo‘llash imkonini beradi.

Smart-kontraktlarning fuqarolik huquqidagi o‘rni va O‘zbekiston qonunchiligi.

Fuqarolik huquqi shartnoma institutiga asoslanadi. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi shartnoma tushunchasi (353-modda), uni tuzish tartibi (364-381-moddalar) va ijro etish prinsiplarini belgilaydi. Smart-kontraktlarni an’anaviy shartnomalarning raqamli shakli sifatida qarash mumkin.

O‘zbekiston qonunchiligida "smart-kontrakt" atamasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri mustahkamlanmagan bo‘lsa-da, bir qator normativ-huquqiy hujjatlarda raqamli texnologiyalar va blokcheyn texnologiyasining qo‘llanilishiga oid qoidalar mavjud.

[3] Greenspan G. Smart contracts and the dao implosion //website, https://www. multichain. com/blog/2016/06/smart-contracts-the-dao-implosion. –2016.
[4] Yakubov Axtam Nusratilloevich «Fuqarolik huquqiy munosabatlarda “Aqlli(smart) shartnomalar” va uni samarali tatbiq qilish masalalari. Huquqiy tadqiqotlar jurnali. Jild 2-son. ISSN 2181-9130 Doi Journal 10.26739/2181-9130.
[5] https://cyberleninka.ru/article/n/smart-shartnomalar-aqlli-shartnomalar-va-ularning-qo-llanishi/viewer

Xususan:

* O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi PQ-3832-son "O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni va kripto-aktivlar aylanmasi sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida "gi qarori.

* O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

Ushbu hujjatlarda raqamli texnologiyalarni joriy etish, shu jumladan, blokcheyn texnologiyasidan foydalanishni kengaytirish vazifalari belgilangan. Biroq, smart-kontraktlarning fuqarolik huquqiy munosabatlaridagi o‘rnini aniq belgilash va ularni huquqiy tartibga solish bo‘yicha maxsus normalar hali ishlab chiqilmagan.

Xorijiy davlatlar tajribasi.

Smart-kontraktlarni huquqiy tartibga solish borasida turli davlatlar o‘ziga xos yondashuvlarni namoyon etmoqda.

* Amerika Qo‘shma Shtatlari: Ayrim shtatlar, masalan, Vermont va Wyoming, smart-kontraktlarni qonuniy ravishda tan olish bo‘yicha qonunlar qabul qilgan. Vermont qonuni blokcheynda saqlanadigan yozuvlarning yuridik kuchini tan oladi, Wyoming qonuni esa "raqamli aktivlar" va "virtual valyutalar" tushunchalarini huquqiy maydonga olib kiradi va smart-kontraktlarning ayrim turlarini shartnoma sifatida tan oladi.

* Estoniya: Estoniya elektron hukumat va raqamli xizmatlarni rivojlantirishda yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Mamlakatda smart-kontraktlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri alohida qonun bilan tartibga solinmagan bo‘lsa-da, mavjud shartnoma huquqi tamoyillari ularga nisbatan ham qo‘llaniladi. Estoniya, shuningdek, blokcheyn texnologiyasidan turli davlat xizmatlarida faol foydalanadi.

* Shveytsariya: Shveytsariya kriptovalyutalar va blokcheyn texnologiyalari uchun qulay huquqiy muhit yaratishga intilmoqda. Mamlakatda smart-kontraktlar shartnoma huquqining umumiy qoidalari asosida tartibga solinadi, ammo kelgusida bu sohada maxsus qonunchilikni qabul qilish imkoniyati ko‘rib chiqilmoqda.

Ushbu davlatlarning tajribasi shuni ko‘rsatadiki, smart-kontraktlarni huquqiy tartibga solishda turli yondashuvlar mavjud: mavjud shartnoma huquqi doirasida tartibga solish, maxsus qonunlar qabul qilish yoki ularning kombinatsiyasi.

Smart-kontraktlarni O‘zbekiston qonunchiligida huquqiy tartibga solishni takomillashtirish yo‘llari.

Smart-kontraktlarning O‘zbekiston fuqarolik huquqiga integratsiyalashuvi va ularni samarali huquqiy tartibga solish uchun quyidagi qadamlarni tashlash maqsadga muvofiqdir:

* Fuqarolik kodeksiga o‘zgartishlar kiritish: Fuqarolik kodeksining shartnomalar bo‘limiga "raqamli shartnoma" yoki "smart-kontrakt" tushunchalarini kiritish va ularning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi qo‘shimcha moddalar bilan to‘ldirish. Bu, ayniqsa, shartnoma tuzish vaqti, taraflarning xohish-irodasini aniqlash va shartnoma majburiyatlarini ijro etish tartibi kabi masalalarga aniqlik kiritishi mumkin.

* Maxsus qonun hujjatini qabul qilish: Smart-kontraktlarni to‘liq huquqiy tartibga soluvchi alohida qonun hujjatini ishlab chiqish va qabul qilish. Ushbu qonunda smart-kontraktlarning turlari, ularni tuzish, ijro etish, bekor qilish tartibi, taraflarning huquq va majburiyatlari, javobgarlik masalalari va nizolarni hal etish mexanizmlari batafsil belgilanadi. Xorijiy davlatlarning ijobiy tajribasini o‘rganish bu borada muhim ahamiyatga ega.

* Standartlashtirish va namunaviy shakllarni ishlab chiqish: Turli sohalarda qo‘llaniladigan smart-kontraktlarning namunaviy shakllarini va standart shartlarini ishlab chiqish. Bu fuqarolik aylanmasida ularning qo‘llanilishini osonlashtiradi va huquqiy aniqlikni ta’minlaydi.

* Huquqiy ta’lim va malaka oshirish: Huquqshunoslar, sudyalar va boshqa mutaxassislarning raqamli texnologiyalar va smart-kontraktlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini oshirishga qaratilgan o‘quv dasturlarini tashkil etish.

XULOSA.

Smart-kontraktlar raqamli iqtisodiyotning muhim elementi sifatida fuqarolik huquqida tobora ko‘proq o‘rin egallamoqda. O‘zbekistonning raqamli transformatsiya yo‘lidagi intilishlari bu texnologiyaning huquqiy tartibga solinishini dolzarb vazifaga aylantiradi.

Xorijiy davlatlarning tajribasini inobatga olgan holda mavjud qonunchilikni takomillashtirish va maxsus normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish orqali smart-kontraktlarni fuqarolik huquqiga muvaffaqiyatli integratsiya qilish va ularning amaliyotda keng qo‘llanilishiga erishish mumkin.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi PQ-3832-son "O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-apreldagi PF-5983-son "Raqamli O‘zbekiston – 2030" dasturini tasdiqlash to‘g‘risida"gi Farmoni.
3. Vermont Statutes Online. Title 12, § 1951 (Recognition of blockchain technology).
4. Wyoming Statutes. Title 34, Chapter 29 (Digital Assets).
5. Мамаева, Н. В. Смарт-контракты / Н. В. Мамаев // Наука и образование. – 2018.
6. Szabo N. The idea of smart contracts // Nick Szabo’s Papers and Tutorials – 1997.
7. Greenspan G. Smart contracts and the dao implosion //website, https://www. multichain. com/blog/2016/06/smart-contracts-the-dao-implosion. –2016.
8. Yakubov Axtam Nusratilloevich «Fuqarolik huquqiy munosabatlarda “Aqlli(smart) shartnomalar” va uni samarali tatbiq qilish masalalari. Huquqiy tadqiqotlar jurnali. Jild 2-son. ISSN 2181-9130 Doi Journal 10.26739/2181-9130.
9. https://cyberleninka.ru/article/n/smart-shartnomalar-aqlli-shartnomalar-va-ularning-qo-llanishi/viewer